

технології. Терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1994. – 72 с. **6.** ДСТУ 2941-94. Системи оброблення інформації. Розроблення систем. Терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1995. – 20 с. **7.** ДСТУ 5034:2008 Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – III. – 38 с. **8. Закон України** «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>. **9. Золотов С. Ю.** Основы проектирования информационных систем: [учебное пособие] / С. Ю. Золотов. – Томск: ТУСУР, 2007. – 96 с. **10.** Информационные системы: [учеб. пос. для вузов] / Под ред. В. И. Волковой, Б. И. Кузина. – СПб.: Из-во СПбГТУ, 1998. – 213с. **11. Ситник В.Ф.** Основы информационных систем: [навч. посібник] / В. Ф. Ситник та ін. – [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 420 с. **12.** Тлумачний словник з інформатики / Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізінюк та ін. – Д.: Нац. гірнич. ун-т, 2010. – 600 с.

УДК 371.134: 811.1/2 + 81'24 (045)

Сергій Данилюк

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

Данилюк С. С. Професійна підготовка сучасних фахівців: компетентнісний підхід.

Статтю присвячено висвітленню сутності компетентнісного підходу у формуванні професійної компетентності сучасних фахівців; сформульовано основні принципи компетентнісного підходу; визначено завдання, що вимагають розв'язання в межах компетентнісного підходу у процесі засвоєння сучасними фахівцями навчальних курсів; наведено причини виникнення та подальшого розвитку компетентнісного підходу як базового у формуванні професійної компетентності сучасних фахівців.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, професійна компетенція, освітня система, освітнє середовище, навчальний процес, професійна діяльність, компетентнісна модель фахівця.

Данилюк С. С. Профессиональная подготовка современных специалистов: компетентностный подход.

Статья посвящена освещению сущности компетентностного подхода в формировании профессиональной компетентности современных специалистов; сформулированы основные принципы компетентностного подхода; внимание сосредоточено на задачах, которые следует решить в рамках компетентностного подхода в процессе усвоения современными специалистами учебных курсов; приведены причины возникновения и дальнейшего развития компетентностного подхода как базового в формировании профессиональной компетентности современных специалистов.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность, профессиональная компетенция, образовательная система, образовательная среда, учебный процесс, профессиональная деятельность, компетентностная модель специалиста.

Danylyuk S. S. Professional Training of Modern Specialists: a Competence Approach.

The article deals with the coverage of the essence of competence approach to the formation of modern specialists' professional competence. In this article the basic principles of competence approach are defined. Attention is also focused on the problems to be solved within the framework of competence approach in the process of studying different courses by modern specialists. The article provides causes of appearance and further development of competence approach as a basic approach to the formation of modern specialists' professional competence.

Key words: competence approach, professional competence, education system, educational environment, educational process, professional activity, competence model of a professional.

«Компетентнісний підхід» як поняття і як системна концепція опису освіченості людини став інтенсивно розвиватися наприкінці 90-х років ХХ століття і в перші роки ХХІ століття під впливом моделей освіти в Західній Європі та США, в тому числі й Болонського процесу, що розгорнувся наприкінці минулого століття [10, с. 5]. Зазначений підхід набув поширення у зв'язку з дискусіями про проблеми та шляхи модернізації навчального процесу.

Компетентнісний підхід у галузі вищої освіти відкриває широкі можливості для якісної підготовки фахівців до реального життя. Упровадження в навчальний процес компетентнісного підходу вимагає зміни парадигми вищої освіти, передбачає глибокі системні перетворення змісту, викладання, навчання, оцінювання, зв'язку вищої освіти з іншими рівнями освіти, зокрема й зміни методів навчання, процедур і критеріїв оцінювання, способів забезпечення якості освіти. Дедалі важливішу роль починають відігравати студенто-орієнтовані підходи у формуванні змісту вищої освіти. Нова парадигма передбачає не просто передавання студентам певних обсягів знань, а формування в них здібностей адаптуватися до якісно нових умов господарювання й життєдіяльності загалом [4].

Питання професійної компетентності сучасних фахівців досліджують педагоги, психологи, соціологи, менеджери освіти та ін. Проблема професійної компетентності розглядалась у працях К. Віаніс-Трофименко, М. Гордієнка, В. Гриньової, М. Зароцького, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Г. Лісовенко, С. Максименка, А. Маркової, Г. Приходько, А. Радченко, Л. Сігаєвої, В. Свистун, Н. Щокіної та ін.

Мета статті – висвітлити сутність компетентнісного підходу у формуванні професійної компетентності сучасних фахівців.

У педагогічній науці сформульовано такі принципи компетентнісного підходу [1, с. 59]: 1) діагностичність, тобто орієнтація на досягнення діагностованого результату, який виявляє себе в поведінці та мисленні; 2) комплексність, міждисциплінарність – урахування як освітніх, так і зовнішніх, середовищних чинників і впливів; 3) багатофункціональність: компетентність не може бути охарактеризована одним умінням чи властивістю, вона є здатністю до розв'язання сукупності завдань.

Реалізація компетентнісного підходу у формуванні професійної компетентності педагога передбачає вибір змісту освіти, який сприяє здійсненню науково-методичного супроводу професійного зростання та сприймається як «власний», особистісний вибір, що приводить до індивідуалізації, створення власної траєкторії професійного зростання, відповідає конкретним заданим цілям, а також передбачає можливість вибору форм, методів, темпу вивчення та засвоєння матеріалу [11, с. 59]. Нині обґрунтовуються різні види та зміст компетентностей, що

формується у вищій школі, з-поміж яких особливу увагу привертають професійні компетентності. Встановлено, що зміст професійних компетентностей визначається переважно на ґрунті функціонального підходу до здійснення професійної діяльності. Тобто певна професійна компетентність має відповідати кожній функції. Такий підхід певною мірою обмежує розуміння компетентнісного підходу, оскільки його розуміння виходить із заданої природи професійної діяльності. Отже, професійна компетентність фахівця виявляється у здатності розв'язувати професійні завдання [3]. Професійна діяльність фахівця будь-якої спеціальності спрямована на певний об'єкт і полягає у виконанні визначених виробничих функцій, реалізується за допомогою відповідної системи засобів цієї діяльності [5].

Компетентнісний підхід до засвоєння навчальних курсів охоплює [12]: 1) прозорість цілей навчального курсу; 2) конкретизацію способу опису навчальних результатів мовою компетентностей; 3) розроблення адекватних обсягам контролю інструментів оцінювання; 4) узгодженість цілей і процедур оцінювання в навчальному курсі.

Компетентнісний підхід передбачає не засвоєння сучасними фахівцями відокремлених один від одного знань і вмінь, а оволодіння ними в комплексі. У зв'язку з цим по-іншому визначається система методів навчання. Підґрунтям відбору та конструювання методів навчання є структура відповідних компетенцій і функцій, які вони виконують в освіті [7].

Перевага компетентнісного підходу полягає в тому, що він дозволяє зберігати гнучкість й автономію у структурі і змісті навчального плану. Компетентнісна модель фахівця, зорієнтованого на галузь професійної діяльності, менш жорстко прив'язана до конкретного об'єкта і предмета праці, що забезпечує мобільність випускників у постійно змінюваних умовах ринку праці. Така модель є описом того, яким набором компетенцій має володіти випускник ВНЗ, до виконання яких функцій він має бути підготовлений і яким має бути рівень його готовності до виконання конкретних обов'язків [4].

Аналіз цілей проекту TUNING дозволяє стверджувати, що компетентнісний підхід значною мірою викликаний необхідністю [2, с. 8–11]: 1) створення спільної мови між «академічними колами» у вищій школі, роботодавцями та випускниками щодо якості результатів навчання, експлікації академічних і професійних профілів, тобто проблемою «занурення» вищої школи в ринок, забезпечення «прозорості» в системі мінових відносин на «ринку освіти» та на «ринку праці», забезпечення їх сумісності, інтернаціоналізації ринку праці й освіти; 2) розкриття основи цієї «мови» в термінах загальних (універсальних) і професійних (предметно-спеціалізованих) компетенцій; 3) забезпечення можливості перерв у навчанні на базі уведення «двоциклової (дво-, трирівневої) системи вищої освіти й освіти упродовж життя»; 4) актуалізація опанування вищою школою «нових типів результатів освіти, що виходять за межі професійних знань, умінь і навичок», «знаходять своє застосування в широких контекстах працевлаштованості і громадянськості»; 5) модульної форми освітнього процесу, що забезпечує формування відповідних компетенцій і розвитку системи накопичення й перенесення кредитів.

Компетентнісний підхід є підходом до моделювання якості підготовки випускника ВНЗ на ґрунті категорій компетентності й компетенції. Він за своєю функцією доповнює системодіяльнісний, знанневоцентричний, культуροцентричний підходи до розкриття якості вищої освіти [10, с. 28]. Побудова компетентнісних моделей випускників або моделювання вимог до результатів освіти як норм її якості має забезпечувати [8, с. 5–6]: 1) відображення в системі еталону результату освіти

(рівень підготовки фахівця), що адекватно відповідає запитам ринку праці, потребам суспільства й особистості; 2) формування результатів освіти як ознак готовності випускника продемонструвати відповідні компетенції; 3) перевірюваність (вимірюваність) результатів засвоєння освітніх програм у процесі підготовки фахівця; 4) обґрунтоване визначення структури, складу і чітке формулювання компетенцій.

Компетентнісний підхід як певний вид формалізації (своєрідної «компетентнісної раціоналізації») має свої обмеження і недоліки. Не може розглядатися як домінуючий для опису якості підготовки випускника ВНЗ, а лише як додатковий. Його обмеженість полягає в тому, що він не може адекватно відобразити в собі багатство внутрішнього світу людини, не охоплює процесу виховання й соціалізації особистості як цілісність, зокрема механізми передавання ціннісних засад пізнання світу, що відбивають ціннісний геном тієї чи іншої культури, формування культури особистості як якісної цілісності.

Обмеженість компетентнісного підходу полягає в тому, що формування компетентностей здійснюється відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня окремого випускника ВНЗ і напряму підготовки. Водночас якість результату вищої освіти не зводиться лише до якості підготовки окремого випускника ВНЗ, передбачаючи системно-інтегративний результат у формі зростання якості суспільного інтелекту (якості інтелектуальних ресурсів суспільства) і зростання якості людини, й на їх ґрунті – зростання якості життєвих сил у суспільстві, що вимагає розкриття культурогенетичності сучасної освіти.

Також постає питання про те, чим є компетентнісний підхід із позицій епістемології. Іншими словами, виникає потреба з'ясувати, якою є пізнавальна міць компетентнісного підходу в пізнанні проблем розвитку освіти, у розв'язанні питань управління якістю освіти [10, с. 29].

Надати відповіді на ці запитання спробувала І. Зимня. Так, зокрема, дослідниця доводить думку про те, що [6]: 1) у методології пізнання складних систем діє своєрідний принцип «поліпідхідності»; 2) слід розмежовувати кілька рівнів методологічного аналізу і відповідно – рівнів методології пізнання, що відображають рух від абстрактного до конкретного та, відповідно, діалектику «всезагального – загального – особливого – одиничного» (і, навпаки: від конкретного – до абстрактного та від одиничного – до всезагального). Говорячи про рівні методологічного аналізу, дослідниця виокремилася такі чотири рівні: а) філософської методології (загальні принципи пізнання і категоріальний апарат); б) загальнонаукової методології («загальнонаукові принципи та норми дослідження»); в) рівень конкретно-наукової методології («сукупність методів, принципів дослідження і процедур, що застосовуються в тій чи тій спеціальній науковій дисципліні»); г) методично-процедурний рівень (корелює з методикою і технікою дослідження) [6, с. 21–22] (виокремлені рівні репрезентують діалектику руху від «усезагального» до «загального», від нього – до «особливого» і потім – до «одиничного»); 3) методологічна ефективність категорії «компетентність» пов'язана з тим, що вона ширше за поняття «знання» та «включає в себе не лише когнітивний і операціональний, тобто технологічні складники, а й мотиваційний, етичний, соціальний та поведінковий» [9, с. 14; 6, с. 24]. І. Зимня виокремлює в компетентності п'ять компонентів [6, с. 24]: а) готовність до вияву компетентності (тобто мотиваційний аспект), де готовність розглядається як мобілізація суб'єктивних сил; б) володіння знанням змісту компетентності (тобто когнітивний аспект); в) досвід вияву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто поведінковий аспект); г) ставлення до змісту компетентності й

об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект, який співвідноситься з мотиваційним); д) емоційно-вольова регуляція процесу та результату прояву компетентності.

Намагаючись дати відповідь на питання про те, яка категорія є провідною в компетентнісному підході з погляду його реалізації – «компетентність» чи «компетенція», зазначимо, що ми дотримуємося позиції О. Субетто, який вважає компетенцію провідною категорією в компетентнісному підході, доводячи свою позицію такими положеннями [10, с. 32–34]: 1) компетенція є «системним утворенням» в особистості студента, яке є «компонентом його якості». Причому компетенція належить більшою мірою до потенційної, аніж до актуальної якості. Тому випускник у процесі навчання оволодіває сукупністю компетенцій, яку лише умовно можна вважати компетентністю (компетентністю початкового рівня). Компетентність є актуалізованою сукупністю компетенцій, вона належить до категорії актуальної або реальної якості та формується головним чином за межами ВНЗ (навчального закладу) мірою накопичення досвіду у відповідній професійній діяльності. Компетентність репрезентує динамічну якість людини-професіонала. Ця якість «рухається» від початкового рівня, закладеного в системі вищої освіти, до майстерності як вищої форми компетентності. Отже, компетенція є головною категорією компетентнісного підходу для експлікації якості професійної освіти, а компетентність – вторинною, похідною категорією; 2) якість людини репрезентується як професіоналізм, що означає, що в самій якості професіоналізму знаходить відображення не лише якість загальноосвітньої підготовки та якість професійної підготовки людини, а й загалом усі складники її особистості як інтегральної якості людини, усіх її складників. Викладене вище дозволяє зробити узагальнення: компетентність охоплює якість особистості, що є тотожною цій якості. Тому внесення до системи компетентності «емоційно-вольової регуляції», «мотиваційного» та «поведінкового» компонентів є методологічною помилкою, що розмиває зміст категорій «компетентність» і «компетенція» та знижує їх вимірюваність; 3) знання визначають зміст компетенції й компетентності. Як «уміння» й «навички», так і «компетенції» та «компетентність» є формами інструменталізації знань. Функціонування й розвиток компетенцій і компетентності має ціннісно-моральні (етичні) основи, «порушуються» відповідними духовно-моральними, етичними, естетичними та матеріальними стимулами, водночас це не дозволяє стверджувати, що компетенції становлять компоненти компетентності. «Компетенції» і «компетентність» не виявляються, а реалізуються й у процесі реалізації, підлягаючи постійним трансформаціям (переходам) із потенційного стану в актуальний, розвиваються, тобто збільшують свій потенціал (свої «готовності»). Найпотужнішими стимулами задля реалізації компетентностей у професіонала є творчість (вихід на рівень творчості у своїй діяльності), духовно-моральні засади, почуття відповідальності, науково-світоглядні й ціннісні орієнтири; 4) реалізація компетенцій і компетентності має рефлексивний характер. Цей компонент у системній моделі компетентності І. Зимньої є констатацією рефлексії з боку професіонала (випускника ВНЗ) щодо своїх компетенцій і компетентності. Пізнавальна міць компетентнісного підходу є тим вищою, чим більше засвоєна у його «просторі» культура рефлексії і, зокрема, рефлексії над набутими вміннями, навичками, процедурами, технологіями, методологіями. Компетентнісний підхід є частиною освітньої системології. Це твердження означає, що епістемологія компетентнісного підходу входить до епістемології освітніх систем.

Відповідно до принципів структурності та ієрархічності якості, які слугують підставами методології декомпозиції якості та його представлення у вигляді «дерева» («графа») властивостей, або «дерева» («графа») морфологічних елементів якості як системи, компетентісна форма репрезентації професіоналізму, тобто професійної якості як системи, має багаторівневу (ієрархічну) структурність і може бути описана «деревом», або «графом» компетенцій. Цей принцип отримав назву «принцип ієрархічності, або рівнева система компетенцій професіонала». Він визначає принцип вкладеності компетенцій. Це свідчить про те, що одні компетенції можуть бути складниками інших, вищого рівня, та ставати їх компонентами.

Нижній рівень «дерева компетенцій» відображає одиничні компетенції, яких може бути значна кількість. «Вузли» дерева компетенцій можуть трактуватися як групові, або складні компетенції. Якщо одиничні компетенції репрезентуються, припустимо, якимось класом задач або якою-небудь функцією діяльності, то групові компетенції репрезентуються вже комплексом завдань, складною функцією або видом діяльності [10, с. 34].

Отже, компетентісний підхід посідає свою нішу в системній епістемології освітніх систем. Епістемологічна функція компетентісного підходу є різноманітною, вона охоплює [10, с. 36–37]: 1) посилення орієнтованості освіти на працевлаштування, тобто на підвищення конкурентоспроможності випускників ВНЗ на ринках праці; 2) на збільшення гнучкості вищої освіти на ґрунті забезпечення ізоморфізмом системно-діяльнісного, знаннєвого (предметно-дисциплінарного) та компетентісного підходів на навчально-модульній основі; 3) підвищення вимірності якості освіти випускників ВНЗ і забезпечення сумісності результатів підготовки випускників з одним профілем професійної діяльності в різних ВНЗ і країнах.

Розглядаючи компетентісний підхід, Л. Буркова виходить із таких положень [3]: 1) підготовлений фахівець володіє професійною компетентністю; 2) професійна компетентність складається з певних компетентностей і є результатом опанування відповідними компетенціями; 3) компетентність є поняттям, яке стосується людини, розкриває аспекти її поведінки та забезпечує професійно якісне виконання роботи; 4) компетенція є поняттям, яке стосується роботи та характеризує сферу професійної діяльності; 5) інтегративні утворення, що складаються зі знань, умінь, особистісних якостей, зокрема ставлення до роботи, досвіду, об'єктивно необхідних для ефективної діяльності в заданій предметній галузі, продукують відповідні компетенції. Опановані працівником компетенції набувають статусу його професійної / фахової компетентності; 6) компетентність людини має вектор розвитку, що постійно розширюється, оскільки людина є суб'єктом спілкування, пізнання, праці та виявляє себе в системі ставлення до себе, до інших людей, до суспільства, до праці.

Отже, доходимо висновку про те, що за умови впровадження компетентісного підходу слід урахувати інтегральну сутність компетенцій. Тому проведення занять має бути з максимальним урахуванням практики та досвіду студентів, базуватися на активних й інтерактивних методах засвоєння навчального матеріалу. Це досягається моделюванням змішаних форм навчальних занять або використанням тренінгів.

З-поміж подальших перспектив дослідження вбачаємо необхідність проаналізувати процес формування професійної компетентності сучасних фахівців із урахуванням інших підходів, зокрема, аксіологічного, завданнєвого, особистісного, діяльнісного, культурологічного, індивідуально-творчого, акмеологічного й антропологічного.

Література

- 1. Антипова В. М.** Компетентностный подход к организации дополнительного педагогического образования в университете / В. М. Антипова, К. Ю. Колесина, Г. А. Пахомова // Педагогика. – 2006. – №8. – С. 57–62. **2.** Болонский процесс: поиск общности европейских систем высшего образования (проект TUNING) / под науч. ред. В. И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 211 с. **3. Буркова Л. В.** Експериментальне дослідження ефективності інноваційної технології підготовки фахівців соціально-мичних професій у вищій школі [Електронний ресурс] / Л. В. Буркова // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу до журн.: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/5/11burhes.pdf>. **4.** Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов, образовательных программ и учебных планов. – Турин: Европейский фонд образования, 1997. – 160 с. **5. Драч І. І.** Компетентнісний підхід до професійної підготовки техніків-геофізиків з ремонту та обслуговування устаткування [Електронний ресурс] / І. І. Драч, М. О. Сперкач // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – Вип. 5. – Режим доступу до журн.: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/5/11drarme.pdf>. – Назва з екрану. **6. Зимняя И. А.** Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (теоретико-методологический подход) / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2006. – №8. – С. 21–26. **7.** Компетентностный подход [Электронный ресурс] // Глоссарий: сущность компетентностного подхода [Сайт] / Алтайская академия экономики и права. – Режим доступа: http://www.aael.altai.ru/index/fictive/sajt/sistema/_mezhdunar/dokument/glossari/at_word_doc/736/index.htm. **8. Сирмбард С. Р.** Методические рекомендации по разработке моделей выпускников и проектированию учебных планов в высших учебных заведениях Кыргызской Республики на основе компетентностного подхода / С. Р. Сирмбард, А. Ф. Джаналиев, У. Фишер-Зуйков. – Бишкек: Кыргызский нац. ун-т, 2007. – 57 с. **9.** Стратегия модернизации общего образования. Материалы для разработчиков документов по модернизации общего образования / В. В. Башев [и др.]. – М.: ООО «Мир книги», 2001. – 104 с. **10. Субетто А. И.** Онтология и эпистемология компетентностного подхода, классификация и квалиметрия компетенций / А. И. Субетто. – СПб.-М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006 – 72 с. **11. Хуторской А. В.** Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58–64. **12. Ялалов Ф. Г.** Деятельностно-компетентностный подход к практико-ориентированному образованию [Электронный ресурс] / Ф. Г. Ялалов // Интернет-журнал «Эйдос». – 2007. – 15 января. – Режим доступа к журн.: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0115-2.htm>. – Загл. с экрана.

УДК 37.013.46

Тетяна Дороніна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Дороніна Т. О. Сучасні підходи до визначення сутності та структури освітнього середовища.

У статті проаналізовано стан проблеми освітнього середовища у вітчизняній і зарубіжній педагогіці, окреслено структурні компоненти освітнього середовища, охарактеризовано сучасні підходи до визначення поняття «освітнє середовище».

Ключові слова: освітнє середовище, структура освітнього середовища, педагогічний вплив, освіта.